

Львівський національний університет імені Івана Франка

ЧЕРВЕНЯК КРИСТИНА ТАРАСІВНА

УДК 323.111(477):323.22/.28

**ВПЛИВ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОГО ФАКТОРА
НА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ**

23.00.02 – Політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Львів – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політології і державного управління факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Науковий керівник: кандидат історичних наук, доцент
Токар Маріан Юрійович,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
доцент кафедри політології і державного управління

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Романюк Анатолій Семенович,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри політології

кандидат політичних наук, доцент
Доцяк Ігор Іванович,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»,
доцент кафедри політології

Захист відбудеться « 5 » березня 2019 року о 14:30 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 35.051.17 за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 301.

Із дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розісланий « 1 » лютого 2019 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої
ради, к.політ.н., доцент

В.В. Бунь

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність обраної теми. Суспільно-політичні процеси зазнають глибинних перетворень на сучасному етапі в усьому світі загалом і в окремих регіонах зокрема. Як засвідчують факти, на такі процеси значно впливає етнічний фактор, що особливо стосується країн з поліетнічним складом населення, до котрих належить і Україна. Адже неувага у державній політиці до власної культурно-національної специфіки, недосконалість методів управління етнополітичними процесами може спричинити конфлікти з подальшою дезінтеграцією політичної системи. Тому наукові дослідження з цього питання актуальні й необхідні та мають вагоме значення для розвитку політичних інститутів і суспільно-політичних процесів, а політична стабільність у державах значно залежить від урахування у державно-управлінській практиці теоретичних надбань учених у зазначеній сфері.

Для України аналіз впливу етнонаціонального фактора на суспільно-політичні процеси у межах політологічних досліджень надзвичайно важливий ще й із позицій сьогоднішніх внутрішньо- і зовнішньополітичних викликів. Адже теоретичні узагальнення з цієї проблематики, здійснені до Революції Гідності, анексії Криму та збройної агресії Російської Федерації проти України частково втратили свою актуальність, оскільки вони не враховують (та й не могли врахувати) становище країни в умовах новітніх загроз, війни, втрати територіальної цілісності й суверенітету на окремих територіях. Здійснення же досліджень у цьому напрямі сприятиме кращому розумінню сучасних політичних процесів, дасть змогу вивчати та прогнозувати позитивні й негативні впливи і наслідки на суспільно-політичну дійсність з боку різних суб'єктів зазначених процесів, зокрема національних меншин та їх етнічних батьківщин, у тому числі тих, що активно підтримують своїх «співвітчизників» на території України.

Крім того, на наш погляд, не вистачає українських наукових розробок, коли предмет дослідження розглядався би не стільки з точки зору його деструктивних впливів на суспільно-політичні процеси, а й з огляду на існування конструктивного потенціалу досліджуваного фактора і можливостей його використання для вдосконалення нормативно-правової бази, інституційних механізмів державної етнополітики або з метою завершення процесу національної консолідації. Адже в Україні за останні роки спостерігаються тенденції до значного збільшення кількості людей, які ідентифікують себе українцями за національною (громадянською) ознакою. Це відбулося безпосередньо під впливом збройної агресії Росії проти України, що стала поштовхом консолідаційних процесів у регіонах, які не піддалися тимчасовій окупації. Подібні тенденції можна використати для завершення формування української політичної нації. Саме тому існує нагальна потреба у комплексному політологічному дослідженні зазначеної проблеми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дослідження пов'язаний з комплексною науковою темою «Політичні, державно-управлінські й регіональні процеси в країнах Центральної та Східної Європи» (номер державної реєстрації 0115U011922), яку виконувала кафедра політології і державного управління факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет» у 2015–2018 рр.

Мета дисертації – політологічний аналіз впливів етнонаціонального фактора на суспільно-політичні процеси в Україні у контексті становлення і здійснення

ефективної державної етнополітики й обґрунтування використання регіонально-диференційованого підходу в процесі її впровадження.

Для досягнення мети передбачене виконання таких основних завдань:

- з'ясувати сутність поняття «етнонаціональний фактор» в українському політологічному дискурсі у змісті динаміки політичних процесів;
- розглянути механізми конструктивного та деструктивного впливу досліджуваного фактора на суспільно-політичні процеси;
- окреслити актуальний для України варіант регіонального поділу під час аналізу етнополітичних процесів;
- висвітлити реалізацію конструктивного потенціалу етнонаціонального фактора у суспільно-політичних процесах України;
- охарактеризувати передумови, основні причини виникнення та наслідки реалізації етнополітичних загроз в Україні;
- обґрунтувати модель державної етнополітики й першочергові рекомендації для її вдосконалення з урахуванням впливів, що здійснюються на суспільно-політичні процеси.

Об'єктом дисертації є суспільно-політичні процеси в Україні.

Предмет дослідження – конструктивні й деструктивні впливи етнонаціонального фактора на загальнонаціональні та регіональні суспільно-політичні процеси в Україні.

Методологія та методи дослідження. У процесі написання дисертації використано загальнонаукові (аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, узагальнення) методи і спеціальні (порівняльний, історичний, системний, структурно-функціональний) підходи. Це дало змогу детально проаналізувати суспільно-політичні процеси в Україні на національному та регіональному рівнях і з'ясувати особливості впливу на них етнонаціонального фактора.

В основу методології дослідження покладено розуміння поняття етнічності і її потенційного впливу на політичну систему з позицій інтеграції інструменталізму та конструктивізму, що допомагає комплексно проаналізувати зазначений фактор як конструкт та інструмент, який мобілізується певними суб'єктами для досягнення визначених цілей і має конструктивний (у значенні позитивний) чи деструктивний вплив на суспільно-політичні процеси.

З використанням системного та структурно-функціонального підходів досліджено національну консолідацію в регіонах і окремо, і у зв'язку із зазначеним процесом на загальнонаціональному рівні; розглянуто причинно-наслідкові зв'язки виникнення й реалізації етнополітичних загроз; а також чинники, що впливають на формування стратегії ефективної державної етнонаціональної політики і впровадження етнополітичного менеджменту на місцях. Під час аналізу процесів згуртування національних меншин у поліетнічних регіонах та причин і передумов загроз політичній стабільності в Україні застосовано історичний і порівняльний підходи. Це дало змогу простежити зміни у взаєминах між державою – цілісним політичним інститутом – і самоорганізованими етноспільнотами, а також відносини цих спільнот одні з одними.

Група поліетнічних регіонів України обрана для дослідження як «окремий випадок», до якого застосовується метод конкретних ситуацій (case study) з метою ґрунтового аналізу впливів етнонаціонального фактора на суспільно-політичні

процеси на прикладі окремих емпіричних об'єктів. Одночасно такий аналіз дає змогу дійти узагальнюючих висновків стосовно всієї країни, її політичної системи й інших регіонів за аналогією. Активно використовувались також емпіричні методики дослідження – аналіз документів, у тому числі нормативно-правових актів Української держави, матеріалів соціологічних опитувань різних дослідницьких центрів тощо.

Наукова новизна одержаних результатів пов'язана з авторським підходом до вирішення проблеми, який полягає у виконанні роботи на межі спеціальностей політичних наук із визначальною проекцією у зміст політичних інститутів та процесів, що сформульовано у теоретичних положеннях і висновках до дисертації:

Вперше:

- запропоновано авторський варіант групування областей України, де критерієм для відокремлення є питома вага та співвідношення титульного етносу й національних меншин. Ґрунтуючись на цьому, їх можна умовно розділити на такі три групи: 1) переважно моноетнічні; 2) переважно біетнічні; 3) переважно поліетнічні. Такий розподіл допомагає теоретичному дослідженню проявів етнонаціонального фактора, механізм якого для регіональних суспільно-політичних процесів апробований нами на прикладі поліетнічних регіонів, що водночас не перешкоджає формуванню узагальнених висновків для всієї України, функціонування її політичної системи. Крім того, такий підхід дає змогу практично застосовувати його у процесі управління етнонаціональною сферою, де для різних груп регіонів застосовувалися б специфічні методи з метою підвищення ефективності впровадження державної політики на місцях;

- охарактеризовано конструктивні впливи досліджуваного фактора через процеси етнічної та національної консолідації. Для детального розгляду національної консолідації вироблено методологічну схему, яка допомагає визначити рівень залучення регіонів України у цей процес за такими критеріями: поширеність української мови у регіоні; переважання національно-державної (громадянської) ідентичності у населення регіону; підтримка більшістю населення регіону національної ідеї; підтримка у регіоні національних цінностей. Зазначену схему апробовано на підставі аналізу рівня залучення до процесу національної консолідації поліетнічних регіонів України. З метою аналізу етнічної консолідації розроблено також методологічну схему, що дає змогу виявити рівень етнічної консолідації окремих спільнот і на його основі – конструктивність або деструктивність впливів їх активного потенціалу на суспільно-політичні процеси в регіоні й у країні за такими критеріями: мовна стійкість в умовах іноетнічного середовища; переважання етнічної ідентичності над національно-державною; збереження культурних традицій і цінностей; ефективна діяльність національно-культурних товариств, громадських організацій або політичних партій; сконсолідована діяльність етнічної еліти з метою захисту інтересів представників своєї спільноти;

- виокремлено основні чинники, які найбільше впливають на модель етнонаціональної політики, що формується в державі. Такими чинниками є: 1) тип політичного режиму – демократичний або недемократичний. Демократія може стати вагомим гарантом збереження етнічного розмаїття з одночасним запобіганням або розв'язанням етнічних конфліктів; на відміну від недемократичних режимів;

2) групи методів, які використовують органи управління у цій сфері, – насильницькі, примусові, консенсусні. Недемократичні режими здійснюють переважно агресивну політику усунення етнічного плюралізму, користуючись здебільшого групами насильницьких і примусових методів. Натомість демократичні режими для забезпечення колективних прав окремих спільнот послуговуються переважно консенсусними; 3) етнорегіональне середовище, що безпосередньо сприяє або перешкоджає ефективному впровадженню державної політики на окремих територіях. Тому модель державної етнополітики у поліетнічній країні з метою уникнення наростання деструктивного характеру етнонаціонального фактора у політичних процесах повинна ґрунтуватися виключно на демократичних засадах, використовуючи консенсусні методи на основі регіонально-диференційованого підходу під час здійснення управління у цій сфері. Це особливо актуально для Української держави, де така модель досі не сформована.

Удосконалено:

– пропозиції для формування й успішного впровадження загальної стратегії державної етнополітики України з метою врахування впливів досліджуваного фактора на суспільно-політичні процеси, що сприяло б гармонійному розвитку українського суспільства. Їхня сутність полягає в: удосконаленні наявної нормативно-правової бази етнонаціональної політики (у тому числі Закону «Про національні меншини в Україні») та її доповненні через прийняття Концепції державної етнонаціональної політики України; відновленні у структурі органів влади центрального органу виконавчої влади у зазначеній сфері й відповідних органів виконавчої влади на місцях; врахуванні особливостей етнорегіонального середовища у процесі формування державної політики;

– рекомендації щодо вдосконалення оперативного рівня етнополітичного менеджменту з огляду на процес децентралізації системи управління в Україні. Це забезпечення постійного моніторингу етнополітичної ситуації з метою врахування його результатів під час розроблення відповідних регіональних програм; створення у поліетнічних регіонах (а в інших – за потреби) окремого управління на рівні обласної державної адміністрації з питань етнополітики, представництв цього управління на місцях і консультативно-дорадчого органу при ОДА у цій сфері; використання субсидіарності як ключового принципу публічної політики, а також ініційованої державою регіоналізації як окремого інструменту здійснення державної політики у вказаній сфері; застосування регіонально-диференційованого підходу у процесі вибору методів державного етнополітичного менеджменту.

Набули подальшого розвитку:

– визначення сутності поняття «етнонаціональний фактор», що ґрунтується на попередніх розробках українських дослідників, але водночас автор пропонує розширити тлумачення терміна через введення суттєвих ознак цього явища, в яких однозначно відображено його впливовість на суспільно-політичні процеси в державі. З цього погляду сформовано таке комплексне розуміння досліджуваного фактора: це активний потенціал етнонаціональної спільноти, що має конструктивний чи деструктивний вплив на розвиток суспільства та держави залежно від задоволення або не задоволення основних інтересів цієї спільноти;

– теоретико-практичні аспекти визначення терміна «національна консолідація», понять «етнічна консолідація», «політична суб'єктивація»

«етнополітична мобілізація», «політизація етнічності», а також співвідношення між останніми, що проявляється у наростанні активного потенціалу спільнот, у середовищі яких вони відбуваються. Тобто політизація становить крайній рівень такого зростання, що може спричинити за певних умов прояви радикалізму (конфлікти, сепаратизм, іредентизм);

– дослідження загроз політичній (у тому числі етнополітичній) стабільності держави, їх основних причин і наслідків. Як виявлено, такими загрозами є політизація етнічності, міжетнічний чи етнополітичний конфлікт, етнічний сепаратизм чи іредентизм. Головними сучасними причинами їх виникнення є: 1) розбіжності у баченні свого подальшого розвитку між етноспільнотою та владою країни; 2) використання етнонаціонального фактора у політичних іграх; 3) впливи та підбурювання ззовні, що здійснюють певні держави з метою досягнення власних інтересів. Вони актуалізуються у відносинах між суб'єктами суспільно-політичних процесів і зумовлюють певні наслідки: негативні (порушення соціального спокою, зростання рівня міграційних потоків, збільшення кількості проявів нетерпимості, расової чи етнічної дискримінації; можлива втрата територіальної цілісності й суверенітету, порушення політичної стабільності, проблеми національної консолідації) чи позитивні (етнорегіональний перерозподіл населення).

Практичне значення отриманих результатів полягає у формуванні комплексної дослідницької моделі для вивчення особливостей прояву етнонаціонального фактора у суспільно-політичних процесах України і на загальнонаціональному, і на регіональному рівнях. Теоретичні узагальнення та висновки дисертації можуть бути використані: як основа для подальших досліджень визначеної проблематики у контексті становлення й удосконалення політичної науки; в навчальному процесі у вищих навчальних закладах під час викладання курсів етнополітики, політичної регіоналістики, політичної конфліктології, загальної політології; органами державної влади та місцевого самоврядування у процесі розроблення нормативно-правової бази етнонаціональної політики, розбудови системи інститутів для забезпечення реалізації цієї політики, ефективної співпраці з етноспільнотами та їх громадськими організаціями тощо.

Апробація. Основні положення дисертації використовувалися під час участі як тренера у грантовому проекті «Боротьба з етнічною дискримінацією та антисемітизмом в Закарпатті», що здійснювався за підтримки Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні від липня 2017 р. до червня 2018 р. Отримані теоретичні положення дисертації апробовано на міжнародних та регіональних наукових конференціях: IX Міжнародній науково-практичній конференції «Історичні та духовні чинники консолідації української держави, нації та суспільства» (м. Ужгород, КаУ ім. А. Волошина, 5–6 листопада 2015 р.); X Міжнародній науково-практичній конференції «Утвердження українського цивілізаційного простору: духовно-історичні передумови, сучасні тенденції та перспективи розвитку» (м. Ужгород, КаУ ім. А. Волошина, 3–4 листопада 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Регіональна політика та адміністративна реформа в Україні: уроки європейського досвіду впровадження і реалізації» (м. Ужгород, 14–15 грудня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Міграція між Словаччиною і Україною: сучасний стан, ризики та прогнози» (м. Ужгород, 2–3 березня 2017 р.); II Всеукраїнській науковій конференції

«Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики» (м. Дніпро, 26–27 травня 2017 р.); VIII Міжнародному симпозиумі «Румунсько-українські відносини: Історія та сучасність» (Румунія, м. Тишнад, 26–28 жовтня 2017 р.); XI Міжнародній науково-практичній конференції «Консолідація української держави, нації та церкви: зовнішні та внутрішні чинники» (м. Ужгород, КаУ ім. А. Волошина, 16–17 листопада 2017 р.); Третій Міжнародній науково-практичній конференції «Регіональна політика: історія, політико-правові засади, архітектура, урбаністика» (м. Київ, КНУБА, 22–23 листопада 2017 р.); Науково-практичній конференції «Україна – ЄС: двосторонні відносини у контексті загострення гібридної війни, конфлікту політик пам'яті та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, ДВНЗ «УжНУ», 3 травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання суспільних наук: наукові дискусії» (м. Київ, 17–18 серпня 2018 року); Третій міжнародній науковій конференції «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (м. Львів, ЛНУ ім. І. Франка, 3 листопада 2018 р.). Результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет» та на засіданнях Наукової Ради Науково-дослідного інституту політичної регіоналістики ДВНЗ «УжНУ».

Публікації. Положення дисертаційної роботи висвітлені у 18 публікаціях, з них: 7 наукових статей у фахових виданнях України з політичних наук (у тому числі 5 наукових статей у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз), де 6 статей відображають основні наукові результати дисертації, 1 стаття додатково відображає зміст дисертації, та 11 – у матеріалах конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Наукове дослідження складається з анотації (українською й англійською мовами), вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 286 сторінок, з них 216 – основна частина. Список використаних джерел – 33 сторінки (278 позицій). Обсяг додатків становить 21 сторінку.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, визначено його мету та завдання. Визначено й розкрито предмет та об'єкт дослідження. Детально висвітлено методологію та методи, які використані в процесі роботи. Окреслено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано відомості про апробацію, публікації, структуру й обсяг роботи.

У **першому розділі «Науково-практичний дискурс і сучасний стан наукової розробки проблеми»** здійснено аналіз досвіду вивчення в політичній науці проблеми етнопонаціонального фактора у змісті суспільно-політичних процесів та джерельної бази дослідження його впливів в Україні.

У **підрозділі 1.1 «Досвід вивчення в українській та зарубіжній політичній науці проблеми етнопонаціонального фактора у змісті суспільно-політичних процесів»** розглянуто ключові концепції зарубіжних та українських теоретиків, що дало змогу: сформувати понятійно-категоріальний апарат дослідження (на основі праць Б. Андерсона, Ф. Барта, Е. Сміта, В. Ананьїна, О. Картунова, П. Надолішнього, Л. Шкляра та інших); систематизувати прояви зазначеного

фактора у суспільно-політичних процесах (на основі доробків М. Ісмана, А. Аклаєва, К. Вітмана, В. Євтуха, О. Кривицької, В. Котигоренка, Г. Луцишин, О. Майбороди, Г. Потеряйко та інших); виокремити специфіку в управлінні етнополітичними процесами (на основі розвідок Дж. Розела, Дж. Ротшильда, В. Андріяш, І. Зварича, М. Лазаровича та інших); визначити особливості етнорегіонального середовища в Україні (на основі досліджень М. Дністрянського, Р. Коршука, С. Маковського, С. Матвієнків, О. Рафальського, С. Римаренка та інших).

У процесі ґрунтовного аналізу стану наукової розробки проблеми в Україні з'ясовано, що теоретичним узагальненням у цьому напрямі не вистачає повноти й комплексності, коли предмет дослідження розглядався б не лише з точки зору його деструктивних впливів на суспільно-політичні процеси, але й конструктивних можливостей для удосконалення міжетнічних відносин, етнонаціональної політики тощо. Тому існує потреба у здійсненні подібних досліджень.

У підрозділі 1.2 *«Джерельна база дослідження впливів етнонаціонального фактора на політичні процеси в Україні»* виявлено, що на сучасному етапі в українському науковому дискурсі питання ролі, місця та впливу етнонаціонального фактора на політичну систему актуалізувалося під впливом новітніх викликів. Учені працюють над уточненням теоретичного і практичного значення цього явища в українській політології.

Встановлено, що недостатньо дослідженими у науковому сенсі залишаються такі проблеми, як: 1) формування комплексного і водночас чіткого визначення в українському політологічному дискурсі поняття «етнонаціональний фактор» у змісті динаміки політичних процесів; 2) теоретичне осмислення вагомості й ролі впливів цього фактора на суспільно-політичні процеси на загальнонаціональному та регіональному рівнях; 3) визначення рівня залучення окремих регіонів України до процесу національної консолідації та швидкість його перебігу з огляду на їх особливості; 4) встановлення рівня консолідації національних меншин, що формують місця компактного проживання у регіонах України та впливу їхнього активного потенціалу на суспільно-політичні процеси в регіоні та державі; 5) вивчення основних причин виникнення загроз політичній стабільності держави та можливих наслідків від їх реалізації; 6) розробка теоретичної моделі державної етнонаціональної політики й ефективних методів державного етнополітичного менеджменту з урахуванням особливостей середовища, в якому відбувається процес управління, та опис шляхів її подальшого впровадження.

З цих позицій сформовано авторську методологію дослідження впливу етнонаціонального фактора на суспільно-політичні процеси в Україні через розгляд як конструктивних і деструктивних проявів цього фактора в окремих регіонах, так і державної етнополітики з урахуванням подібних впливів на національному та регіональному рівнях. З метою найбільш повного аналізу проблеми, джерельна база дисертаційної роботи включає значну кількість статистичних матеріалів, результатів соціологічних опитувань, нормативно-правових документів, регіональних програм, звітів і аналітичних записок українських та зарубіжних дослідницьких центрів, матеріалів розміщених у ЗМІ.

Другий розділ «Теоретико-методологічні основи дослідження проявів етнонаціонального фактора у політичних процесах» присвячено понятійно-

категоріальному апарату вивчення проблеми і механізмам впливу досліджуваного фактора на суспільно-політичні процеси.

У *підрозділі 2.1 «Понятійно-категоріальний апарат вивчення проблеми»* аргументовано головні теоретико-методологічні концепти стосовно розуміння сутності й співвідношення понять «етнічне» та «національне» в українській, західній і російській політичній науках. Виокремлено особливості такого розуміння з позицій методологічних підходів примордіалізму, інструменталізму й конструктивізму. Виявлено, що задля уникнення неточностей у таких дослідженнях варто правильно співвідносити зазначені поняття.

Розглянуто основні об'єктивні причини, котрі сприяли утвердженню в українському науковому дискурсі використання збірного слова «етнонаціональний». Обґрунтовано поняття «етнонаціональна спільнота» як сукупність людей, що відокремлює себе від інших подібних груп на засадах етнічних та національних маркерів. Воно буде доречним у процесі дослідження міжетнічних відносин на загальнонаціональному рівні. Проте тоді, коли йдеться про регіональні дослідження, варто однозначно співвідносити етнічні суб'єкти цих відносин з поняттями «корінний народ», «титульна нація», «національна і/або етнічна меншина».

Визначено особливості застосування термінів «етнонаціональний фактор» та «етнонаціональний чинник». На основі аналізу цього терміна українськими науковцями, запропоноване комплексне його визначення: це одночасно показник активності етнонаціональної спільноти у різних сферах суспільного буття; активний потенціал цієї спільноти (вона є його носієм), що залежно від задоволення чи не задоволення її основних інтересів, має конструктивний (позитивний) або деструктивний (негативний) вплив на життя всього суспільства; мотиватор регіональних інтересів у багатонаціональному середовищі. Аргументовано доцільність використання в українській теорії та практиці саме цього поняття при аналізі суспільно-політичних процесів.

У *підрозділі 2.2 «Механізми впливу етнонаціонального фактора на суспільно-політичні процеси»* доведено, що зазначений фактор впливає на суспільно-політичні процеси опосередковано, через участь відповідної спільноти в етнополітичних процесах, які вплетені у загальний суспільно-політичний процес.

Такі впливи можуть мати конструктивний характер, що проявляється у національній та етнічній консолідації. Встановлено, що у процесі етнічної консолідації спостерігається наростання активного потенціалу етнонаціональної спільноти, умовними рівнями якого постають політична суб'єктивація, етнополітична мобілізація та політизація етнічності. Саме політизація як найвищий рівень такого наростання може спричинити виникнення деструктивного впливу цього фактора на суспільно-політичні процеси і окремого регіону, і всієї держави. Цей вплив реалізується через етнічний радикалізм – міжетнічні, етнополітичні конфлікти, сепаратизм та іредентизм.

Обґрунтовано, що причиною політизації з подальшим можливим переростанням у етнічний радикалізм є невдалі механізми управління у етнонаціональній сфері. Тому пошук ефективних методів управління сучасними політичними процесами з метою уникнення зростання деструктивного потенціалу та стимулювання конструктивних впливів етнонаціонального фактора на зазначені процеси – це передусім пошук національної моделі етнополітики. Охарактеризовано

чинники, які мають визначальний вплив на формування такої моделі. Це тип політичного режиму; групи методів, які використовуються для управління визначеною сферою, та етнорегіональне середовище.

З'ясовано, що останнє в Україні має свої особливості. Тому існує необхідність виважено підходити до вибору регіонального поділу території як для управління сучасними політичними процесами, так і для досліджень у цій сфері. Проаналізувавши варіанти, сформовані українськими науковцями, з метою дослідження впливів, що здійснюються на суспільно-політичні процеси на рівні окремого регіону та диференціації методів управління сучасними етнополітичними процесами запропоновано власний варіант групування областей України. За питомою вагою і співвідношенням титульного етносу та національних меншин їх можна умовно розділити на такі групи: 1) переважно моноетнічні; 2) переважно біетнічні; 3) переважно поліетнічні. На цих підставах обґрунтовано територіальні межі нашого дослідження, що охоплюватимуть саме поліетнічні регіони, де міжетнічні відносини й етнополітичні процеси є «крайніми» формами прояву етнонаціонального фактора в Україні та водночас значно впливають на національний політичний процес у межах політичної системи як структурно-функціональної єдності.

У *третьому розділі «Реалізація конструктивного потенціалу етнонаціонального фактора у суспільно-політичних процесах України»* досліджено регіональний вимір національної консолідації громадян України та процеси згуртування національних меншин у поліетнічних регіонах. Група цих регіонів України обрана як «окремі випадки-кейси» для дослідження особливостей прояву зазначеного фактора на регіональному рівні.

Підрозділ 3.1 «Регіональний вимір національної консолідації громадян України» доводить залежність національної консолідації від глибини етнонаціональних розбіжностей, які притаманні різним регіонам. На цій підставі поліетнічність можна вважати визначальним чинником процесу національної консолідації. Виокремлено критерії для визначення рівня залучення регіонів України до цього процесу, наявність яких, на основі аналізу результатів соціологічних опитувань українських та зарубіжних дослідницьких центрів, оцінювалася 1 балом. Сума отриманих балів переводилася у рейтингові рівні, де 0 – дуже низький, 1 – низький, 2 – середній, 3 – високий, 4 – дуже високий рівень. Такими критеріями є: 1) поширеність української мови у регіоні (як рідної мови; як мови спілкування, в освіті й ЗМІ та за рівнем мовної асиміляції в україномовне середовище); 2) переважання національно-державної (громадянської) ідентичності у населення регіону (порівняно з іншими видами ідентичності – локальною, регіональною, етнічною); 3) підтримка більшістю населення регіону національної ідеї (через ставлення населення до питань унітарності, суверенності, територіальної цілісності України, автономії чи відокремлення власного регіону тощо); 4) підтримка у регіоні національних цінностей (зокрема цінностей соціально-політичної сфери, які належать до теперішнього та майбутнього).

Запропоновану методологічну схему аналізу можна використовувати для визначення рівня залучення до процесу національної консолідації кожного регіону України. Після її апробації на прикладі поліетнічних регіонів виявлено, що у цих регіонах процес національної консолідації відбувається з різною швидкістю і

перебуває на різних рівнях: Закарпатська і Чернівецька області – на високому рівні, Одеський регіон – на середньому, а Крим до анексії визначено як такий, що перебував на дуже низькому рівні залучення до процесу консолідації. Ці відмінності безпосередньо пов'язані з особливостями проявів етнонаціонального фактора у змісті динаміки політичних процесів. Хоча доцентровий процес побудови української нації простежується майже у всіх регіонах, окрім Криму, де він був перерваний окупацією півострова.

У **підрозділі 3.2 «Процеси згуртування національних меншин у поліетнічних регіонах»** обґрунтовано, що процес національної консолідації держави з поліетнічним складом населення, у тому числі й України, супроводжується процесами етнічного згуртування спільнот на її території.

Консолідаційні процеси у середовищі найбільших національних меншин поліетнічних регіонів України, де наявні стійкі множинні ареали їхнього компактного розселення, і вони стали активними колективними суб'єктами регіональних суспільно-політичних процесів, досліджено на основі аналізу визначених критеріїв: 1) мовної стійкості в умовах іноетнічного середовища; 2) переважання етнічної ідентичності над національно-державною; 3) збереження культурних традицій і цінностей; 4) ефективною діяльністю національно-культурних товариств, громадських організацій або політичних партій; 5) сконсолідованою діяльністю етнічної еліти з метою захисту інтересів представників своєї спільноти. Ці критерії оцінені на засадах опрацювання фактологічного й статистичного матеріалу, який стосується визначеної проблематики, розміщеного у відкритому доступі й у ЗМІ. Їх наявність, за прикладом попереднього підрозділу, оцінена 1 балом, а сума відповідних балів переведена у рейтингові рівні, де 1 – дуже низький, 2 – низький, 3 – середній, 4 – високий, 5 – дуже високий рівень етнічної консолідації досліджуваної спільноти.

Таку методологічну схему можна застосовувати з метою визначення рівня етнічної консолідації кожної подібної спільноти і, на цій основі, конструктивності або деструктивності впливів її активного потенціалу на суспільно-політичні процеси як в окремому регіоні, так і у всій державі. На підставі апробації схеми виявлено, що етнонаціональні спільноти, про котрі йшлося (росіяни й кримські татари в Криму; росіяни, молдовани та болгари в Одеській області; румуни і молдовани в Чернівецькій області, румуни й угорці у Закарпатській області), перебувають на середньому, високому або дуже високому рівнях етнічної консолідації, а їх активний потенціал переважно має конструктивний вплив на суспільно-політичні процеси. Винятки становлять лише російська спільнота в Криму, деструктивний вплив етнонаціонального фактора якої посприяв окупації півострова, і угорська меншина в Закарпатті, де він тривалий час мав латентний деструктивний, а з виникненням україно-угорського конфлікту, початковим приводом до якого стали окремі положення нового Закону України «Про освіту», відкритий деструктивний вплив на суспільно-політичні процеси в регіоні й країні.

Четвертий розділ «Деструктивний вплив окремих етноспільнот на політичну стабільність в Україні» розкриває авторський підхід до виділення причин та наслідків етнополітичних загроз у поліетнічних регіонах і змальовує модель державної етнополітики України крізь призму врахування впливів досліджуваного фактора на суспільно-політичні процеси.

У підрозділі 4.1 «*Причини та наслідки етнополітичних загроз у поліетнічних регіонах України*» деструктивний вплив цього фактора у політичному процесі розглянуто з позицій можливого виникнення та реалізації етнополітичних загроз. Виявлено, що такі загрози становлять політизація етнічності й прояви етнічного радикалізму (конфлікти, сепаратизм чи іредентизм).

Вказані загрози закладені особливостями історичного розвитку досліджуваних територій і актуалізуються у відносинах між суб'єктами суспільно-політичних процесів. На основі аналізу українського досвіду взаємодії по лінії «влада – етнонаціональна спільнота», основними сучасними причинами реалізації етнополітичних загроз в Україні є: 1) розбіжності у баченні свого подальшого розвитку між етноспільнотою та владою країни; 2) використання етнонаціонального фактора у політичних іграх; 3) впливи та підбурювання ззовні, що здійснюють певні держави для досягнення власних інтересів.

Обґрунтовано основні негативні та позитивні наслідки реалізації етнополітичних загроз в Україні. До негативних наслідків для суспільства зараховано порушення загального соціального спокою, зростання рівня внутрішніх і зовнішніх міграційних потоків, збільшення кількості проявів нетерпимості, ксенофобії, расової чи етнічної дискримінації; для держави – втрату або загрозу втрати територіальної цілісності й суверенітету, порушення політичної стабільності, проблеми національної консолідації. Позитивні наслідки для суспільства і держави – це перерозподіл населення під впливом його переміщень за межі усталених регіонів проживання, інтеграція українського суспільства з подальшою можливістю завершення формування політичної нації.

Підрозділ 4.2 «*Модель державної етнополітики України крізь призму врахування впливів етнонаціонального фактора на суспільно-політичні процеси*» доводить, що державна етнополітика у контексті врахування впливів досліджуваного фактора на суспільно-політичні процеси повинна вдосконалюватися у напрямі вироблення національної моделі державної політики у цій сфері, формування її стратегічних пріоритетів та їх своєчасну реалізацію.

Аргументовано, що загальну стратегію державної етнонаціональної політики потрібно впроваджувати на засадах регіонально-диференційованого підходу, коли етнонаціональний простір країни не вважається однорідним. Запропоновано у цьому контексті першочергові заходи з метою формування й ефективного впровадження цієї стратегії. До них належить: удосконалення наявної нормативно-правової бази етнополітики та її доповнення через прийняття Концепції державної етнонаціональної політики України; відновлення у структурі органів влади центрального органу виконавчої влади у зазначеній сфері; врахування особливостей етнорегіонального середовища, конструктивних і деструктивних впливів активного потенціалу окремих спільнот на політичні процеси під час формування державної політики;

Наголошено на розгляді оперативного рівня етнополітичного менеджменту, який потребує нині вдосконалення з огляду на процес децентралізації в Україні. Адже у ситуаціях, коли місцеві органи влади будуть нести основну відповідальність за управління етнополітичними процесами у регіоні та мінімізацію деструктивних і стимулювання конструктивних впливів етнонаціонального фактора на суспільно-політичні процеси у ньому, основною метою етнополітичного менеджменту має

стати побудова ефективної системи, яка б змогла відповідати на всі виклики для забезпечення на регіональному рівні політичної стабільності, успішного розвитку міжетнічних відносин і сталості процесу національної консолідації. Першочерговими заходами для досягнення мети на оперативному рівні визначено: забезпечення постійного моніторингу етнополітичної ситуації з урахуванням його результатів під час розробки регіональних програм впровадження стратегії етнонаціональної політики на місцях; створення у поліетнічних регіонах (в інших – за потреби) окремого управління на рівні обласної державної адміністрації з питань етнополітики, представництв цього управління та консультативно-дорадчого органу при ОДА у цій сфері; застосування субсидіарності як ключового принципу публічної політики у процесі децентралізації і після її завершення, ініційованої державою регіоналізації як окремого інструменту здійснення державної політики у вказаній сфері, а також регіонально-диференційованого підходу під час вибору методів державного етнополітичного менеджменту.

ВИСНОВКИ

1. Поняття «етнонаціональний фактор» в українському політологічному дискурсі зазвичай використовують синонімом до терміну «етнонаціональний чинник». В основу того чи іншого вибору покладено особисті погляди дослідника. Хоча, з нашого погляду, доцільніше в українській практиці послуговуватися саме поняттям «фактор», аби уникнути термінологічної плутанини, спростити переклад і зробити однозначним розуміння предмета дослідження вченими різних країн. Водночас розуміння, яке кожен дослідник вкладає у це поняття, є різним. Саме тому акцентуємо на існуванні нагальної потреба у формулюванні комплексного визначення досліджуваного терміна, що ґрунтуватиметься на попередніх розвідках, але разом з тим пропонуємо розширити його тлумачення через введення суттєвих ознак цього явища, в яких однозначно відображено впливовість такого фактора на суспільно-політичні процеси в державі.

Пропонуємо розуміти етнонаціональний фактор як активний потенціал етнонаціональної спільноти, що має конструктивний або деструктивний вплив на життя всього суспільства і держави залежно від задоволення або не задоволення основних інтересів цієї спільноти. Носієм такого фактора може бути виключно колективний суб'єкт соціально-політичних відносин – спільнота, яка має на меті захист власних групових прав та інтересів.

2. Конструктивний та деструктивний вплив активного потенціалу певної спільноти реалізується в етнополітичних процесах, гармонійно вплетених у регіональний або загальнонаціональний суспільно-політичний процес. Адже останній є водночас і цілісністю, і сукупністю різних процесів. Обов'язкова ознака подібних політичних процесів – участь у них як суб'єкта або об'єкта політичних відносин певної етнонаціональної спільноти.

Механізм конструктивних впливів досліджуваного фактора проявляється через процеси національної та етнічної консолідації. З метою аналізу цих процесів в Україні розроблено методологічні схеми з певними визначеними критеріями, що допомагають з'ясувати рівень залучення регіону до процесу національної консолідації, рівень етнічної консолідації окремих національних меншин і, на основі останнього, встановити конструктивність або деструктивність впливу активного

потенціалу тієї чи іншої національної меншини на суспільно-політичні процеси як у регіоні зокрема, так і у країні загалом.

Саме у процесі етнічної консолідації зростає етнонаціональний фактор спільноти, умовними рівнями наростання якого є політична суб'єктивація, етнополітична мобілізація та політизація етнічності. Політизація етнічності – його «найекстремальніший» прояв, бо вона за певних умов може стати причиною етнічного радикалізму, тобто фактичного перетворення конструктивного потенціалу спільноти на деструктивний з подальшою реалізацією загроз політичній стабільності держави. Основною умовою такого перетворення, зважаючи на досвід України, коли політизація етнічності під впливом екзогенних чинників без належного реагування органів державної влади спричинила часткову втрату територіальної цілісності, є прорахунки держави в етнонаціональній політиці, які етнічна еліта використовує як привід для певних дій.

3. Існує чимало варіантів регіонального поділу України, які використовуються у процесі наукових розвідок, що потребують умовного поділу території дослідження на окремі частини, відмінні між собою за певними ознаками. Кожен науковець зазвичай має власний підхід, зумовлений метою і завданнями дослідження, методологією чи специфікою науки, у межах якої воно здійснюється. Спільним є те, що враховується цілісність адміністративно-територіальних одиниць сучасної України. З нашого погляду це відповідає сучасним реаліям і є позицією, яку і ми застосовуємо у нашому дослідженні.

Зауважимо також, що аналізуючи впливи активного потенціалу конкретної спільноти на загальнонаціональні й регіональні суспільно-політичні процеси, необхідно враховувати й унікальну специфіку етнорегіонального середовища України, що полягає у нетиповості поліетнічності України. Ця нетиповість, яку вчені часто не беруть до уваги у процесі формування підходів до поділів території дослідження, проявляється у чіткій регіональній визначеності розселення представників іноетнічних спільнот на території країни.

Саме тому ми пропонуємо, враховуючи різні варіанти підходів до регіонального поділу території України, авторський варіант групування областей для потреб аналізу етнополітичних процесів. Базуючись на результатах Всеукраїнського перепису населення 2001 р., регіони України за питомою вагою і співвідношенням титульного етносу та національних меншин можна умовно розділити на такі групи: 1) переважно моноетнічні, де питома вага титульного етносу більша ніж 90% від загальної кількості населення регіону (Вінницька, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області); 2) переважно біетнічні, де питома вага титульного етносу менша ніж 90% від загальної кількості населення регіону, а питома вага єдиної національної меншини (в Україні це – росіяни), яка становить понад 2% населення, дорівнює близько і більше 10% (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Сумська, Харківська, Херсонська області); 3) переважно поліетнічні, де питома вага титульного етносу менша ніж 90%, а питома вага кількох національних меншин, які становлять понад 2% населення, дорівнює близько і більше 10% (Одеська, Закарпатська, Чернівецька області й АР Крим).

Ми проаналізували конструктивні й деструктивні впливи етнонаціонального

фактора на регіональні суспільно-політичні процеси саме на прикладі останніх як «окремих випадків-кейсів». Крім того, зазначимо, що наведений авторський варіант групування регіонів України можна використати і для практичних потреб у процесі управління етнополітичними процесами, де для різних груп регіонів застосовувалися б специфічні методи з метою підвищення ефективності впровадження державної політики у цій сфері.

4. У суспільно-політичних процесах України конструктивний потенціал етнонаціонального фактора проявляється через національну консолідацію та етнічну консолідацію окремих національних меншин.

Національній консолідації в Україні притаманна залежність від глибини регіональних розбіжностей, внаслідок чого виникає відмінність у швидкості й рівні залучення окремого регіону до консолідаційного процесу. Цю тезу підтвердив і аналіз за визначеними критеріями у поліетнічних регіонах. Так, Закарпатська та Чернівецька області перебувають на високому рівні залучення до процесу національної консолідації, Одеський регіон – на середньому, а Крим до анексії ми визначили як такий, що мав дуже низький рівень залучення. У Закарпатській та Чернівецькій областях однаково поширеним є використання державної мови та переважання локально-регіональної ідентичності населення. Хоча підтримка національно-державної ідентичності все-таки у динаміці зростає. Висока також підтримка основних національних цінностей, вибраного геополітичного курсу держави та національної ідеї. Однак у Закарпатській області, на відміну від Чернівецької, менш прихильно ставляться до ідеї децентралізації та прихильніше – до явища подвійного громадянства. Одеський регіон переважно російськомовний, тому консолідаційний вплив державної мови тут не простежується. Переважає мовна асиміляція представників етнонаціональних спільнот у російськомовне середовище, а їх мовна стійкість значно нижча, ніж, до прикладу, в Закарпатській і Чернівецькій областях. Проте це – єдиний поліетнічний регіон, де національно-державна ідентичність переважає локально-регіональну. Тут подібно до попередніх двох регіонів, спостерігається значна підтримка національної ідеї, прихильність до біпатризму, як і у Закарпатті, але й значна підтримка ідеї децентралізації, як на Буковині. В Одеському регіоні неоднозначне ставлення до національних цінностей, у тому числі в питанні вибору геополітичного курсу держави. Крим до тимчасової окупації Росією був майже повністю російськомовним зі значним поширенням проросійської національної ідентичності, відмінними від іншої території України ставленням до національної ідеї української нації та основними національними цінностями. Проте не можна стверджувати, що він був вилучений з процесу національної консолідації. Адже тоді, коли Крим перебував у складі України, на нього так чи інакше впливали всі українські суспільно-політичні процеси і змушували взаємодіяти з іншими регіонами, що повільно, але залучало до консолідаційного процесу.

Національна консолідація держави з поліетнічним складом населення супроводжується процесами етнічної консолідації спільнот на її території. Як виявлено у контексті аналізу за визначеними критеріями в середовищі найбільших національних меншин поліетнічних регіонів України, вони перебувають на різних рівнях етнічної консолідації: російська меншина Одеського регіону та Криму – на середньому; болгарська меншина Одеської області й молдовська меншина Одеської

та Чернівецької областей – на високому; кримські татари, румуни Буковини та Закарпаття й угорці Закарпатської області – на дуже високому рівні етнічної консолідації. Різняться також рівень їхньої політизації. Три найвищі полюси політизації в Україні створюють кримські татари, росіяни та угорці. У всіх цих випадках політизацію зумовили історичні особливості розвитку спільнот: депортація у випадку з кримськими татарами; перетворення росіян на національну меншину після розпаду СРСР; для угорців – Тріанонський договір, який позбавив Угорщину значної території після Першої світової війни. Крім того, активному потенціалу названих меншин притаманний переважно конструктивний характер. Винятки становлять лише російська меншина в Криму й угорська меншина на Закарпатті, етнонаціональний фактор яких останнім часом має здебільшого деструктивний характер для суспільно-політичних процесів відповідних регіонів і України загалом.

5. У можливій реалізації етнополітичних загроз проявляється деструктивний характер впливів досліджуваного фактора на суспільно-політичні процеси в Україні. До них зараховуємо політизацію етнічності й прояви етнічного радикалізму. Найяскравіші приклади політизації в Україні: 1) угорська ініціатива створення на Закарпатті автономного територіального округу в місцях компактного проживання меншини; 2) претензії представників російської національної меншини та проросійськи налаштованих громадян на південно-східні області України; 3) вимоги кримськотатарської громади сформувати на території Криму національно-територіальну автономію; 4) штучне створення етнічної русинської ідентичності, відмінної від української, та обґрунтування на цій основі потреби надання Закарпаттю широкої автономії або незалежності. До проявів етнічного радикалізму на території України належать етнополітичні конфлікти між українцями та відповідно росіянами, угорцями, румунами, кримськими татарами, між румунами і молдованами, а також міжетнічний конфлікт пов'язаний з проблемою інтеграції ромської меншини в українське суспільство. Причому перебіг конфліктів дуже різниться між собою: від латентного конфлікту на Заході, ескалація якого відбувається раз у раз за наявності певних приводів з однієї або іншої сторони, до масових сепаратистських рухів та відкритого збройного протистояння на Сході й Півдні України. Такими проявами вважаємо також сепаратистські (русинський) та іредентистські (росіяни як реальні, румуни й угорці як потенційні меншини-іреденти) рухи окремих груп.

Передумови їх виникнення спричинені особливостями історичного розвитку досліджуваних територій, а сучасними причинами їх реалізації є: 1) розбіжності у баченні свого подальшого розвитку між етноспільнотою та владою країни, на території якої вона проживає, що найбільше спостерігається у відносинах кримськотатарської, угорської та російської спільнот з Українською державою; 2) використання етнонаціонального фактора у політичних іграх (етнічною елітою спільноти чи політичною елітою регіону, країни), прикладами якого є відносини влади й спільнот у Криму до його анексії, етнізація політики під час виборчих кампаній, діяльність етнополітичних партій; 3) впливи та підбурювання ззовні, що здійснюють певні держави з метою досягнення власних інтересів, які реалізуються як вплив етнічних батьківщин (Росії, Угорщини, Румунії) національних меншини, що проживають в Україні.

Наслідками реалізації етнополітичних загроз є: порушення загального соціального спокою; зростання рівня внутрішніх і зовнішніх міграційних потоків; збільшення кількості проявів нетерпимості, ксенофобії, расової або етнічної дискримінації; втрата чи загроза втрати територіальної цілісності й суверенітету; порушення політичної стабільності; проблеми національної консолідації; перерозподіл населення під впливом його переміщень за межі усталених регіонів проживання тощо.

6. Україна як держава з поліетнічним складом населення перебуває у зоні постійного ризику виникнення деструктивних впливів етнонаціонального фактора на суспільно-політичні процеси або реалізації загроз політичній стабільності. Тому держава як суб'єкт етнополітичних процесів повинна стати їхнім регулятором, медіатором міжетнічних відносин і тим, хто встановлює правила гри у цій сфері. З огляду на це, питання управління сучасними політичними процесами безпосередньо пов'язане з питанням створення ефективної моделі державної етнополітики України. Таку проблему необхідно вирішувати уже сьогодні, оскільки органи державної влади через застарілість нормативно-правової бази, відсутність загальної стратегії етнонаціональної політики і тактичних механізмів її реалізації засвідчили неготовність протистояти сучасним викликам, які постають перед державою.

Ми ґрунтовно проаналізували нормативно-правову базу етнонаціональної політики та сучасну систему етнополітичного менеджменту на різних рівнях управління. У зв'язку з цим визначено першочергові заходи, що потрібно здійснити для удосконалення стратегії і тактики державної політики у цій сфері відповідно до сучасних викликів. Такими заходами мають стати: 1) вдосконалення нормативно-правової бази етнополітики, її доповнення через прийняття Концепції державної етнонаціональної політики України; 2) відновлення у структурі центральних органів виконавчої влади окремого органу в зазначеній сфері; 3) створення у поліетнічних регіонах (в інших – за необхідності) окремого управління на рівні обласної державної адміністрації з питань етнонаціональної політики і представництв цього управління на місцях, а також консультативно-дорадчого органу при ОДА у цій сфері; 4) забезпечення постійного моніторингу етнополітичної ситуації з метою врахування особливостей етнорегіонального середовища та впливів досліджуваного фактора на політичні процеси під час розробки державної політики (зокрема в процесі внесення змін у виборче законодавство, визначення пріоритетів національної безпеки й реформи децентралізації влади); 5) застосування субсидіарності як ключового принципу публічної політики в процесі децентралізації і після її завершення, а також ініційованої державою регіоналізації як окремого інструменту здійснення державної політики у вказаній сфері; 6) використання регіонально-диференційованого підходу в процесі вибору методів державного етнополітичного менеджменту. Аргументовано, що кінцевою метою впровадження української моделі демократичної етнонаціональної політики повинен стати гармонійний розвиток усіх сегментів поліетнічного українського суспільства з одночасною консолідацією української політичної нації на засадах громадянської ідентичності, що безпосередньо сприятиме уникненню наростання деструктивного потенціалу етнонаціонального фактора у суспільно-політичних процесах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Червеняк К. Т. Етнонаціональний фактор як об'єкт наукового дослідження. *Держава і право : збірник наукових праць. Серія Політичні науки*. Київ, 2016. Вип. 73. С. 73–80.
2. Червеняк К. Т. Національна консолідація в поліетнічних регіонах України. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія, Політологія*. Маріуполь, 2017. Вип. 20. С. 331–340.
3. Червеняк К. Підходи до регіонального поділу України під час дослідження етнонаціонального фактора. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 18. С. 390–396.
4. Червеняк К. Т. Етнічна консолідація угорської меншини Закарпаття в контексті впливу на етнополітичну ситуацію у регіоні. *Регіональні студії*. 2018. Вип. 12. С. 157–164.
5. Червеняк К. Т. Інституційне забезпечення державної етнонаціональної політики в Україні. *Гілея : науковий вісник*. 2018. Вип. 137. С. 358–362.
6. Червеняк К. Т. Причини виникнення та реалізації етнополітичних загроз у сучасній Україні. *Регіональні студії*. 2018. Вип. 14. С. 63–69.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Червеняк К. Т. Етнонаціональна політика України як фактор державотворення. *Україна – Цивілізація. Том IV. Історичні та духовні чинники консолідації української держави, нації та суспільства* : матер. ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Історичні та духовні чинники консолідації української держави, нації та суспільства» (м. Ужгород, 5–6 листопада 2015 р.) / редкол. : Бедь В. В. (гол. ред.) та ін. Ужгород, 2015. С. 112–115.
8. Червеняк К. Т. Політизація етнічності: фактор етнополітичного конфлікту чи стабільності? *Політика і державне управління* : тези доповідей 70-ї підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу кафедри політології і державного управління факультету суспільних наук ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород, 2016. С. 38–40.
9. Червеняк К. Т. Етнополітичні загрози в сучасній Україні. *Україна – Цивілізація. Том V. Утвердження українського цивілізаційного простору: духовно-історичні передумови, сучасні тенденції та перспективи розвитку* : матер. X міжнародної науково-практичної конференції «Утвердження українського цивілізаційного простору: духовно-історичні передумови, сучасні тенденції та перспективи розвитку» (м. Ужгород, 3–4 листопада 2016 р.) / редкол. : Бедь В. В. (гол. ред.) та ін. Ужгород, 2016. С. 119–125.
10. Червеняк К. Т. Значення досліджень етнонаціонального фактора у політичній теорії та практиці. *Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики* : матеріали II Всеукраїнської наукової конференції. (м. Дніпро, 26–27 травня 2017 р.). Дніпро, 2017. Ч. 1. С. 23–24.
11. Червеняк К. Демократія як гарантія збереження етнічного різноманіття. *Актуальні проблеми політичної науки*. Ужгород, 2017. Вип. 1. С. 40–43.
12. Червеняк К. Т. Етнічна регіоналізація в контексті децентралізації системи

- управління. *Регіональна політика: історія, політико-правові засади, архітектура, урбаністика* : матеріали Третьої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 22–23 листопада 2017 р.). Київ, 2017. Вип. III. Ч. 1. С. 317–321.
13. Червеняк К. Т. Роль поліетнічності в процесі національної консолідації України. *Україна – Цивілізація. Том VI. Консолідація української держави, нації та церкви: зовнішні та внутрішні чинники* : матер. XI міжнародної науково-практичної конференції «Консолідація української держави, нації та церкви: зовнішні та внутрішні чинники» (м. Ужгород, 16–17 листопада 2017 р.) / редкол. : Бедь В. В. (гол. ред.) та ін. Ужгород, 2017. С. 188–192.
14. Червеняк К. Етнічна консолідація румунської національної меншини Закарпаття. *Lucrarile Simpozionului International. Relatii Romano-ucrainene. Istorie si contemporaneitate. Romanian-Ukrainian relations. History and contemporaneity. Румунсько-українські відносини. Історія та сучасність. Tasnad, 26-28 octombrie 2017.* / Editory Irina Liuba Horvat. Anastasia Vehesh. Satu Mare: Editura Muzeului Satmarean – Cluj Napoca: Editura Econ Transilvan, 2018. S. 281–290.
15. Червеняк К. Поширення української мови – чинник національної консолідації у поліетнічних регіонах України. *Європа і політика* : матеріали науково-практичної конференції «Україна – ЄС: двосторонні відносини у контексті загострення гібридної війни, конфлікту політик пам'яті та забезпечення прав національних меншин» (м. Ужгород, 3 травня 2018 р.). Ужгород, 2018. С. 110–116.
16. Червеняк К. Т. Механізм доступу до законодавчої влади національних меншин в Україні: пропозиції до удосконалення. *Актуальні питання суспільних наук : наукові дискусії* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 17–18 серпня 2018 р.). Київ, 2018. С. 93–97.
17. Червеняк К. Етнічна консолідація ромської етнічної групи та її вплив на етнополітичну ситуацію на Закарпатті. *Актуальні проблеми політичної науки*. Ужгород, 2018. Вип. 3. С. 42–50.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

18. Червеняк К. Т. Взаємозв'язок між етнополітичною мобілізацією та політизацією етнічності. *Держава і право : збірник наукових праць. Серія Політичні науки*. Київ, 2017. Вип. 75. С. 74–82.

АНОТАЦІЯ

Червеняк К. Т. – Вплив етнонаціонального фактора на суспільно-політичні процеси в Україні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2019.

У дисертації здійснено аналіз впливів етнонаціонального фактора на суспільно-політичні процеси в Україні. Уточнено визначення поняття «етнонаціональний фактор» в українському науковому дискурсі. Запропоновано авторський варіант групування областей України для дослідження етнополітичних процесів на національному та регіональному рівнях. Розкрито реалізацію

конструктивного потенціалу зазначеного фактора через процеси етнічної та національної консолідації на прикладі поліетнічних регіонів України. Проаналізовано основні етнополітичні загрози, їх причини та наслідки, як вияви його деструктивних впливів у політичних процесах. Надано пропозиції щодо удосконалення стратегії державної етнополітики України і оперативного рівня етнополітичного менеджменту з метою її успішного впровадження на місцях.

Ключові слова: політичний процес, етнонаціональний фактор, поліетнічний регіон, національна консолідація, етнополітична загроза, політична стабільність, етнополітика, Україна.

АННОТАЦИЯ

Червеняк К. Т. – Влияние этнонационального фактора на общественно-политические процессы в Украине. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 «Политические институты и процессы». – Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2019.

В диссертации осуществлен анализ воздействий этнонационального фактора на общественно-политические процессы в Украине. Уточнено определение понятия «этнонациональный фактор» в украинском научном дискурсе. Предложен авторский вариант группировки областей Украины для исследования этнополитических процессов на национальном и региональном уровнях. Раскрыто реализацию конструктивного потенциала указанного фактора через процессы этнической и национальной консолидации на примере полиэтнических регионов Украины. Проанализированы основные этнополитические угрозы, их причины и последствия, как проявления его деструктивных воздействий в политических процессах. Даны предложения по совершенствованию стратегии государственной этнополитики Украины и оперативного уровня этнополитического менеджмента с целью ее успешного внедрения на местах.

Ключевые слова: политический процесс, этнонациональный фактор, полиэтнический регион, национальная консолидация, этнополитическая угроза, политическая стабильность, этнополитика, Украина.

ABSTRACT

Cherveniak K. T. – The influence of the ethnonational factor on sociopolitical processes in Ukraine. – Manuscript.

The thesis for a candidate of political sciences degree in specialty 23.00.02 "Political Institutions and Processes". – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2019.

The analysis of the influences of the ethnonational factor on social and political processes in Ukraine in the context of formation of effective state policy has been conducted in the thesis. The definition of the concept "ethnonational factor" in Ukrainian scientific discourse has been specified. It has been proposed to understand this factor as an active potential of an ethnic community, which has a constructive or destructive influence on the development of society and the state, depending on whether the fundamental interests of this community are satisfied or unsatisfied.

The author's version of the grouping of the regions of Ukraine has been put forward,

where the quantity and the ratio of the titular ethnic group and national minorities is the criterion for separation. Based on this, the regions of Ukraine can be divided into three groups: 1) predominantly monoethnic; 2) predominantly biethnic; 3) predominantly polyethnic.

The constructive influences of the ethnonational factor through the processes of ethnic and national consolidation has been covered. With this aim in view, has been developed the methodological schemes for the analysis based on a set of criteria for determining the level of involvement of the regions of Ukraine in the process of national consolidation and identifying the level of consolidation of the national minorities and, on its basis, – the constructiveness or destructiveness of the influences of their active potential on the sociopolitical processes in the region or the country.

The ethnopolitical threats, their main causes and consequences, as an expression of the destructive influences of the investigated factor on sociopolitical processes in Ukraine, have been analyzed. It has been established that such threats to Ukraine include the politicization of ethnicity, interethnic or ethnopolitical conflict, ethnic separatism or irredentism. They are actualized in the relations between the entities of the sociopolitical processes. At present, the main causes of their emergence are different views of ethnic communities and authorities on their further development; the use of the ethnonational factor in political games; the influence and external incitement done by certain states with the purpose of reaching their own goals.

The main factors that influence on the model of the state ethnic policy have been distinguished. Such factors include the type of political regime; methods that used to manage modern ethnopolitical processes, as well as ethnoregional environment. It has been stated that the definition of the features of the latter makes it possible to apply a differential approach by regions when implementing the state policy in such field.

The proposals on the improvement of the strategy of the state ethnic policy of Ukraine and the operational level of ethnopolitical management have been put forward. Their essence is: to supplement the legal and regulatory framework of this policy through acceptance the Concept of the State Ethnonational Policy of Ukraine; reestablish the central executive authority in the field of ethnonational policy; take into account the features of the ethnoregional environment when developing the state policy; conduct permanent situation monitoring of the ethnopolitical situation with the purpose of taking into account its results when designing the relevant regional development programs; establishing a separate department for ethnonational policy at the level of the regional state administration and offices of this department; using of subsidiarity as a key principle of the public policy, as well as regionalization initiated by the state as a separate instrument for realization of state policy. This will enable to effectively take into account the influences of the ethnonational factor in sociopolitical processes of Ukraine.

Key words: political process, ethnonational factor, polyethnic region, national consolidation, ethnopolitical threat, political stability, ethnic policy, Ukraine.

Підписано до друку 29.01.2019. Формат 60x84/16.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Віддруковано на різнографі.

Видавництво УжНУ «Говерла»
88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 18.
Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців
виготівників, і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія 3т №32 від 31 травня 2006 року